

VLADIMÍR LEŠKO, Katedra marxisticko-leninskej filozofie a vedeckého ateizmu, FF Prešov

LEŠKO, V., Marxist-Leninist Method of History of Philosophy. *Filozofia* 35, 1980, No. 5, p. 473—486

Marxist-Leninist history of philosophy investigates variability of philosophical doctrines, their concrete-historical content and character that changes dynamically and is developed in contradictional unity. To grasp, to appropriate and to explain this dynamic variability and contradictional development of history of philosophy is a complicated problem which evidently proves that issues of methodology and method in structure of historical-philosophical knowledge are very topical and need adequate theoretical investigation.

The author holds that Marxist-Leninist method of history of philosophy is a dialectical structure 1. of historical-social analysis, 2. of historical-logical-gnoseological analysis, 3. of dialectics as a method of history of philosophy. Such a conception of the method makes it possible for our historical-philosophical science to explain the history of philosophy as specifically historical process of development of human thought, especially in its social-economic determination. This conception of method makes it possible, at the same time, i. e. to conceive that history of philosophy stands for the same philosophy which reflects itself through its own philosophical means.

Vzťah filozofie k svojim vlastným dejinám nebol a nie je pre marxisticko-leninskú filozofiu druhoradým problémom. Dejinnofilozofické dedičstvo je pre marxisticko-leninskú filozofiu synonymum toho, čo vždy malo a má *živú tvorčiu silu*. Marxisticko-leninské dejiny filozofie ako samostatná, integrálna časť marxisticko-leninskej filozofie nie sú len historiografickou či pomocnou vedou. Marxisticko-leninské dejiny filozofie ako historicko-filozofická veda sú „špecifickým druhom filozofického skúmania, filozofiou filozofie, prípadne metafilozofiou“. (1, s. 31)

Dejinnofilozofický proces, jeho vznik, vývin, obsahový ráz a zmysel je zložitým filozofickým fenoménom. Skúmanie, pochopenie a vysvetlenie toho fenoménu (ktorý je zároveň sociálno-kultúrnym fenoménom) vyžaduje predovšetkým určiť, čo chcú marxisticko-leninské dejiny filozofie vystihnúť v dejinnofilozofickom procese, aké hlavné úlohy si pred seba stavajú. Marxisticko-leninské dejiny filozofie skúmajú *historicko-logické, logicko-gnoseologické, národno-kultúrne a svetonázorovo-ideologické problémy* dejinnofilozofického procesu. (2, s. 9) Všetky tieto hlavné problémy sú skúmané v úzkej interakcii a korelácii s problémami sociálno-ekonomického života spoločnosti a jeho vývinu, ideologického boja, ako i stavu a rozvoja kultúry i vedy. Celý tento široký a zložitý komplex problémov dokumentuje vážnosť, oprávnenosť a nutnosť

adekvátneho metodologického a metodického prístupu k spracovaniu dejinnofilozofického materiálu.

Historicko-filozofická veda skúma mnohotvárnosť filozofických učení, ich konkrétny historický obsah a charakter, ktorý sa dynamicky mení a rozvíja v protirečivej jednote. Odhalenie, osvojenie a vysvetlenie tejto dynamickej mnohotvárnosti, protirečivosti a vývinu dejín filozofie je zložitým problémom, ktorý evidentne svedčí o tom, že v štruktúre dejinnofilozofického poznania problematika metodológie a metódy je najvyššou aktuálnou a potrebnou. (Pozri 3, s. 148)

Marxisticko-leninská metóda dejín filozofie je dialektickou štruktúrou 1. historicko-sociálnej analýzy, 2. historicko-logicko-gnozeologickej analýzy, 3. dialektiky ako metódy dejín filozofie. Takéto chápanie metódy umožňuje marxistickej historicko-filozofickej vede vysvetliť dejiny filozofie ako špecifický dejinný proces vývinu ľudského myslenia predovšetkým v jeho sociálno-ekonomickej determinácii. Zároveň takéto chápanie metódy umožňuje pochopiť dejiny filozofie i ako sebazpoznanie filozofie, t. j. pochopiť, že dejiny filozofie sú tou istou filozofiou reflektujúcou seba samu cez svoje vlastné filozofické prostriedky. (Pozri 4, s. 99)

Pochopenie filozofie cez jej vlastné dejiny je jednou z nevyhnutných foriem existencie našej súčasnej filozofie. To všetko svedčí o tom, že dejinnofilozofický materiál a filozofická súčasnosť sú vo veľmi úzkej interakcii. Nielen súčasnosť je aktívna v hodnotení minulého, ale i minulé si stále zachováva tvorčiu silu, obsahuje v sebe hodnotu plodotvorného vplyvu na riešenie problémov súčasnej filozofie. Metóda dejín filozofie musí zachytávať aj tento rozmer dejinnofilozofického procesu, ak nemá ostať púhou „antikvárnou“ metódou.

1. Historicko-sociálna analýza

Fundamentálnym východiskom marxisticko-leninskej filozofie je téza, že duchovný život spoločnosti vo svojej lubovoľnej forme je odrazom a prejavom reálnej životnej činnosti ľudí, je výsledkom celého súhrnu vzťahov ľudí k prírode i k sebe samým. Z tohto východiska vyplýva i základná axioma pre dejinnofilozofické skúmania. Základným ontologickým i metodologickým východiskom dejín filozofie je sama dejinná skutočnosť (doba, epocha) vo svojom vývine. Filozofiu ako „duchovnú kvintesenciu svojej doby — živú dušu kultúry“ (K. Marx) nie je možné primárne vyvodzovať z individuálneho vedomia filozofov. Dejinné typy filozofického vedenia majú svoje najhlbšie korene v historicky sa meniacich etapách vývinu sociálno-ekonomických vzťahov, predmetno-praktickej činnosti sociálneho človeka.

Hybnou silou a nositeľkou zákonitých zmien filozofického vedenia je sociálna prax ľudí. Historický stupeň bohatstva a zrelosti tejto sociálnej praxe určuje v podstate obsah, štruktúru i úroveň vývinu filozofic-

kého vedenia. Marxisticko-leninské skúmanie dejinnofilozofického vedenia preto nutne predpokladá historicko-sociálnu analýzu, ktorá má svoj teoretický a metodologický základ v materialistickom chápaní dejín. Na tomto základe marxisticko-leninské dejiny filozofie sa mohli a neustále sa môžu kriticky vysporiadať s idealisticko-imanentistickými predstavami o autogenéze filozofického vedenia ako „čisto autonómneho duchovného procesu“.

Filozofia i jej dejiny sú špecifickým odrazom i tvorbou sociálneho života ľudstva, sociálneho bytia — dejín. „Skutočné dejiny sú báza, základ, bytie, za ktorým ide vedomie.“ (5, s. 283) Vedomie odráža a participuje pri tvorbe bytia. Sociálno-teoretické poznanie človeka v dejinách, t. j. rôzne názory a učenia filozofické, politické, právne atď. zobrazujú vo svojej podstate sociálno-ekonomický fundament spoločnosti.

V zložitej dialektickej interakcii ekonomiky a spoločenských foriem vedomia je celý rad sprostredkujúcich väzieb. Konkrétne historické skúmanie sociálno-ekonomických podmienok, dimenzie a gradácie epochy je základom adekvátneho pochopenia, vyvodenia i interpretácie dejinnofilozofických učení. Podľa K. Marxa v každej historickej, spoločenskej vede (to znamená, že i v dejinách filozofie) treba mať vždy na zreteli, že tak ako v skutočnosti, aj v hlave je subjekt daný a že teda kategórie vyjadrujú formy bytia, určenia existencie, často len jednotlivé stránky tejto určitej spoločnosti. A aj tie najabstraktnejšie kategórie sú produktom *historických vzťahov*. (6, 2, s. 384—385)

Filozofi a ich diela, resp. učenia sú evidentne plodmi svojej doby. Filozofické systémy, podľa obrazného vyjadrenia K. Marxa, buduje v mozgu filozofov ten istý duch, ktorý rukami robotníkov buduje železnice. Filozofov nehnala dopredu v dejinách iba „sila čistej myšlienky... Naopak. V skutočnosti ich hnala najmä mocný a čoraz rýchlejší búrlivý pokrok prírodných vied a priemyslu.“ (6, 5, s. 249)

Základným problémom historicko-sociálnej analýzy je problém sociálno-ekonomickej determinácie, filozofických pojmov, kategórií a učení. Pojmy a kategórie, pretože sú odrazom vonkajšieho objektívneho sveta, majú priamy základ vzniku a existencie v sociálno-dejinnej praxi. Iba na tomto základe stojí celá nadstavba — dejiny myslenia. (Pozri 7, s. 205) Filozofické pojmy a kategórie ako odraz a výraz všeobecných a atributívnych vlastností a vzťahov objektívneho sveta sú však zároveň i spoluproduktom a spoluodrazom duchovného života spoločnosti ako relatívne samostatnej sféry sociálneho bytia.

Marxisticko-leninská historicko-sociálna analýza odmieta priame vyvodenie kategórií z ekonomických vzťahov, pritom však neignoruje tieto vzťahy vôbec. Klasický príklad kritiky vulgárneho ekonomizmu vo vzťahu k dejinám filozofie podal V. I. Lenin kritikou Šuljatikova vo *Filozofických zošitoch*.

Mnohé súčasné marxistické dejinnofilozofické práce (predovšetkým z posledného obdobia) sa výrazne angažujú v smere aktívneho posúde-

nia problémov dejín filozofie s dejinami priemyslu, techniky a kultúry vôbec. Napriek tomu je možné ešte stále konštatovať, že napríklad dejiny priemyslu sú málo využité pre analýzu dejinnofilozofického vývinu, ale i súčasnej teórie poznania, logiky a filozofie vôbec. „Podstata spočíva v tom, aby sa prekonalo formálne, vonkajškové využitie faktov ekonomických dejín.“ [7, s. 143]

Historicko-sociálna analýza dejín filozofie rešpektuje dialektiku interakčného pôsobenia rôznych oblastí sociálno-ekonomického života i relatívnu samostatnosť spoločenských foriem vedomia. Celý proces dejinnofilozofického vedenia sa uskutočňuje v zložitom dialektickom protirečení medzi daným dosiahnutým stupňom filozofického vedenia a dejinnou nevyhnutnosťou jeho podmienok, stavu a vývinu. Evidentne si to uvedomoval G. W. F. Hegel, a preto požadoval skúmať filozofov nie mimo dejín, ale v samých dejinách. Preto Heglove dejiny filozofie ako filozofia dejín filozofie boli výrazne predchnuté ideou historizmu. (Pozri 8, s. 454)

Marxistické chápanie *historizmu* poskytuje možnosť metóde dejinnofilozofického skúmania analyzovať zložitý a mnohostranný proces vývinu filozofie v jeho konkrétnosti, objektívnosti a celostnosti. Marxistický historizmus, ktorého podstatu precízne vyjadril Lenin („Celý duch marxizmu, celá jeho sústava vyžaduje, aby každá téza bola braná a) historicky, b) len v súvislosti s ostatnými, c) len v súvislosti s konkrétnou historickou skúsenosťou“), umožňuje skúmať dejiny filozofie nie ako náhodné a chaotické zoskupenie myšlienok, ale ako zákonitý proces vývinu ľudského vedenia.

Dalším výrazným princípom marxistického skúmania dejinnofilozofického procesu je princíp *straníckosti*. Tento princíp umožňuje historikovi filozofie určiť sociálno-triednu podstatu a kultúrno-ideologickú orientáciu filozofického vedenia. Straníckosť ako miera triedneho vedomia a sebauvedomenia má v dielach klasikov marxizmu-leninizmu vážnu metodologickú a metodickú funkciu pri skúmaní všetkých problémov filozofie. Neustálym vzorom v tomto smere je práca V. I. Lenina *Materializmus a empiriokriticizmus*, v ktorej je straníckosť leitmotívom kritického filozofického myslenia pri odhaľovaní boja tried. Leninská požiadavka straníckosti určuje miesto filozofických učení vo vývine sociálneho života, v boji tried, ako i v celom vývine vedy a kultúry. Princíp straníckosti umožňuje charakterizovať objektívnu kvalitu filozofických učení, ako i samu bádateľskú činnosť historika — kvalitu jeho práce. To všetko pomáha odkrývať sociálne determinanty i objektívny triedny zmysel filozofických učení. Základnou požiadavkou uplatňovania leninského princípu straníckosti pri skúmaní dejinnofilozofického vedenia je požiadavka odhalenia boja materializmu a idealizmu ako hlavnej zákonitosti vývinu filozofického myslenia. A nie v neposlednom rade princíp straníckosti má viesť k osvojeniu všetkého cenného pre obohatenie našej dnešnej filozofickej kultúry. (Pozri 9, s. 115—116)

Úlohou historicko-sociálnej analýzy dejín filozofie nie je podať sumu „antikvárných“ historicko-sociálnych faktov minulých období vo vývine ľudstva. Pretože filozofi a ich učenia sú plody svojej doby, treba vynaložiť veľké úsilie práve na pochopenie doby, v ktorej to či ono filozofické učenie vzniklo a existovalo. Pochopenie doby je zložitým historicko-kultúrnym problémom a nie je možné vonkajškovým, nezaujatým skúmaním. Konkrétna historická doba „musí byť skúmaná cez prizmu ľudskej duše“. (10, s. 76) Tak ako všeobecné dejiny, i dejiny filozofie vyžadujú precítenie, pretože „chladné [lahostajné] historické rozprávanie je dôkazom duchovnej chudoby autora“. (10, s. 29) Historik filozofie sa musí vžiť do „kvintesencie epochy“ (Marx), do „pravdy skutočnosti“ (Lenin). Pocítenie „tepu doby“ odкрýva historikovi filozofie priestor pri určovaní účasti historických filozofií na „pravde skutočnosti“ v dejinách ľudstva. Z týchto dôvodov dejinnofilozofické skúmanie musí (ako jednu zo svojich hlavných úloh) preskúmať pretvárajúco-aktívnu úlohu filozofického vedenia v konkrétnom historickom spoluvytváraní svojej doby v jej základných dimenziách a gradáciách. Ak by to totiž historicko-filozofická veda nerobila, vystavila by sa nebezpečenstvu „kontemplatívности“, mala by iba nazeravý charakter. (Pozri 11, s. 215)

Marxistický dejinnofilozofický prístup k pochopeniu problémov človeka a sveta, ak má byť celostný a dialektický, mal by pochopiť a interpretovať tieto problémy nielen cez prizmu dosiahnutých a realizovaných teoretických výsledkov, ale i nedosiahnutých a nerealizovaných výsledkov. Ide o pochopenie nielen toho, čím človek v dejinách bol a sám o tom aj vedel (resp. nevedel), ale i o pochopenie toho, čím nebol a ani nechcel byť. Dejiny filozofie sa musia snažiť o čo najplnšie odhalenie a vysvetlenie veľkolepého dramatického zápasu o vlastné sebaurčenie človeka v dejinách, jeho sebareflexiu, resp. neadekvátnu sebareflexiu — klam tejto dejinnej sebareflexie človeka.

Klasici marxizmu-leninizmu pri analýze filozofických učení duchovného života národov a ľudstva odhalili črty neadekvátnosti „sebavedomia“ celých dejinných epoch. Preto požadovali od historických vied vedeckú analýzu vedomia rôznych dejinných epoch, ktorá by odhaľovala a prekonávala ilúzie, ktoré sa v nich vytvárali. O to viac zdôrazňovali robiť takúto analýzu v dejinách filozofie. Pochopiť a interpretovať vedomie i sebavedomie ľubovoľnej dejinnej epochy je možné len na základe historicko-materialistickej teórie.

2. Historicko-logicko-gnozeologická analýza

Konkrétne vystihnutie dejinnofilozofického procesu má svoj teoretický základ v štúdiu dejinnofilozofických prameňov (textov). Intelekt bádateľa — historika filozofie — nie je „tabula rasa“. Každý historik má akési východzie názory na problematiku, ktorú chce podrobiť štúdiu. Má

konkrétne hypotézu, „bez ktorej, ako je známe, oči nevidia fakty. Naša úloha spočíva v tom, aby táto idea neprekážala objektívnemu oceneniu faktov, nezadusila ich, zvlášť keď konkrétne danosti sa rozchádzajú s koncepciou.“ (10, s. 12)

Od začiatku práce nad dejinnofilozofickým materiálom musí historik filozofie svoje skúmanie orientovať na detailné osvojenie si tohto materiálu, musí preanalyzovať rozličné formy jeho existencie a vývinu. Konkrétne a zároveň i fundamentálne „filozofické dešifrovanie“ dejinnofilozofického materiálu sa robí historicko-logicko-gnozeologickou analýzou. Touto analýzou sa robí výber a určujú sa základné pojmy a kategórie konkrétneho filozofického diela či učenia, stanovuje sa miesto, charakter i spôsob práce s týmito filozofickými „realitami“. Podstatné je odhaliť konkrétny historický zmysel pojmov a kategórií a v tejto súvislosti nemožno zabúdať na sémantickú a semiotickú analýzu ako nevyhnutný pomocný prostriedok logicko-gnozeologickej analýzy.

Historik filozofie by nemal zabúdať, že dejinnofilozofický materiál (diela, učenia) je síce fixovaný, no naše pochopenie a interpretácia tohto „originálu“ nie je a ani nemôže byť raz navždy vyčerpávajúca. Každá doba, stretávajúca sa s vlastnými problémami, stimuluje nové otázky, ktoré stavajú do nového „zorného poľa“ dejinnofilozofické dedičstvo vo forme nových filozofických úloh a problémov, ktoré predtým neboli postavené, a preto ani neboli riešené.

V čom je treba vidieť podstatu historicko-logicko-gnozeologickej analýzy? Myšlienkou K. Marxa to môžeme vyjadriť tak, že táto analýza musí odhaliť a vydeliť v každom filozofickom učení (systéme) dominantné motívy, skutočné kryštalizácie filozofického učenia (systému), t. j. aby sme pri „veľavravnosti a veľaznačnosti“ filozofického učenia vedeli rozlíšiť podstatné od nepodstatného, prijímajúc za podstatný jeho skutočný základ. Ak by sa nám to nepodarilo, boli by sme púhymi „opisovačmi kópií“. (12, s. 136)

Vystihnutie a vysvetlenie filozofického učenia nemožno uskutočniť cez jednoduchý opis. Historik filozofie nemá len „konštatovať“ chápanie filozofického učenia (systému), ktorý mu dal jeho tvorca. Logicko-gnozeologická analýza nemá nikdy ostávať len v rovine vysvetlenia „sebareflexie“ skúmaného filozofa, resp. filozofických učení. Vzťah medzi tým, že filozof chápe svoje učenie (systém) a tým, aká je skutočná vnútorná stavba tohto učenia, predstavuje jeden z vážnych problémov historicko-filozofickej analýzy, ktorý objavil K. Marx. (Pozri 12, s. 137)

Podľa K. Marxa nielen, že neexistuje zhoda medzi „sebareflexiou“ filozofa a vnútornou stavbou jeho filozofického učenia, ale skoro vždy môže nájsť principiálny rozdiel. Stanovenie vnútornej stavby (štruktúry) filozofického učenia nie je púhym opisom systému či objasnením exoterickej formy systému, ale odhalením, že „sebavedomie“ filozofa je iné než objektívny obsah a význam jeho filozofie. Konkrétne sa K. Marx vyjadril k tomuto problému takto: „Vyrožil som na základe fragmentov

celý (Epikurov) systém, o ktorom som zvlášť presvedčený, že rovnako ako Herakleitov systém, v dielach Epikura existoval len o sebe, ale nie ako uvedený systém. Dokonca i u filozofov, ktorí dali svojim prácam systematickú formu, ako je tomu napr. u Spinozu, je skutočná vnútorná stavba jeho systému celkom odlišná od formy, v ktorej ju filozof vedome zobrazuje.“ [13, s. 622]

Z uvedeného vyplýva, že filozofovo „sebavedomie“ má iluzórny charakter a že filozof sám nechápe adekvátne skutočnú vnútornú stavbu svojho systému. Táto myšlienka sa zdá byť čudnou a môže viesť až k ironizovaniu, či je vôbec možné, aby filozof adekvátne nechápal to, čo sám vytvoril. Dejinnofilozofický proces je „procesom neustáleho prerastania vedenia, hlbšieho prenikania do svojho predmetu, a preto jeho každý stupeň, každý jeho moment — t. j. taký filozofický systém, ktorý má historický význam — nie je ničím izolovaným, čo existuje pre seba a je samo sebou hodnotou, ale je práve momentom tohto všeobecného procesu. Keď je tomu tak, potom každý predchádzajúci moment je takpovediac len embryonálnou formou nasledujúceho, je nerozvinutou budúcnosťou. A preto filozof, ktorý sa nachádza na tomto nižšom stupni a ešte nevie kade a ako sa práve rozvinie jeho systém, nemôže hodnotiť svoj vlastný systém ako moment všeobecného procesu.“ [14, s. 205] Kratšie a jednoduchšie, rozdiel medzi tým, čo filozof skutočne vytvoril a tým, čo si iba predstavoval (uvedomoval), môžeme analogicky vyjadriť Marxovou myšlienkou — anatómia človeka je kľúčom k anatómii opice.

Podstatnou súčasťou logicko-gnozeologickej analýzy filozofických učení je ich zaradenie k hlavným filozofickým smerom. Realizuje sa to cez marxistický princíp základnej filozofickej otázky. Tento princíp umožňuje historicko-filozofickej metóde určiť najvnútornejšiu podstatu ontologických, gnozeologických, logických a iných úloh a cieľov filozofických učení v dejinách filozofie.

Aby bolo historicko-filozofické skúmanie opodstatnené, zdôvodnené a kritické, musí odhaliť *gnozeologické korene* idealizmu. Filozofický idealizmus je podľa V. I. Lenina nezmyslom len z hľadiska hrubého, jednoduchého, metafyzického materializmu. Naopak, z pozície dialektického materializmu je filozofický idealizmus jednostranné, zveličené rozvinutie jednej črty, stránky, hranice poznania. Filozofický idealizmus „má prirodzene *gnozeologické korene*, nevisí vo vzduchu, nesporné je *pustokvet*, avšak *pustokvet* rastúci na živom strome živého, plodného, skutočného, mohutného, všemocného, objektívneho a absolútneho ľudského poznania.“ [5, s. 387—388]

Zložitý a protirečivý proces historicko-filozofického poznávania i jeho štruktúra viedli Lenina ku kritickej a diferencovanej analýze idealistickej filozofie. Z tejto analýzy pre nás dnes vyplýva uplatnenie a riešenie viacerých stránok gnozeologických koreňov idealizmu: a) metafyzickej transcencie neznámeho na základe prevrátenej fantázie; b) metafyzickej jednostrannosti a absolutizácie, c) hypostazovania všeobec-

ných pojmov a ideí, d) porušenia dialektickej jednoty teórie a praxe. (Pozri 15, s. 13—18)

Vo všetkých obdobiach dejinnofilozofického myslenia boli a ostávajú vážne filozofické otázky, ktoré sa „dedia“ z jedného filozofického pokolenia na druhé. „V každej epoche je predpokladom filozofie ako určitý myšlienkový materiál, ktorý filozofia prevzala od svojich predchodcov a z ktorého vychádza.“ (6, 5, s. 505) Každé nové pokolenie filozofov musí sa vyrovnávať s týmto myšlienkovým materiálom, musí odhaliť plodnosť či neplodnosť tohto zápasu — štúdia v nových historických podmienkach. Tu vzniká veľmi vážna historicko-filozofická úloha, na ktorú sa spravidla zabúdalo a zabúda. Ide nám o taký problém, že analyzovať a vysvetliť treba nielen odpovede riešených dejinnofilozofických problémov, ale i samotné stanovovanie problémov, stavanie otázok doby. To, čo mal na mysli K. Marx, keď napísal, že „otázka doby zdieľa s každou, svojím obsahom oprávnenou, teda rozumnou otázkou ten osud, že nie odpoveď, ale otázka je hlavnou ťažkosťou... Pravá kritika teda neanalyzuje odpovede ale otázky.“ „Empiricky“ známe problémy dejín filozofie pri uplatnení tejto Marxovej myšlienky k metóde skúmania by mohli dostať výrazne nový obsahový a metodologický význam, čím logická analýza dejín filozofie by sa mohla stať tvorivým myslením ako dejinnofilozofický myšlienkový dialóg. (Pozri 16, s. 12—13)

Historicko-logická analýza musí odhaliť aktívnu úlohu logického v dejinnom vývine ľudstva. Dialektika interakcie historického a logického nie je len interakciou zákonov objektívneho sveta a zákonov poznania, ale i vzťahom dejín poznania k zákonom a formám poznania. Preto nie je náhodné, že V. I. Lenin si vo *Filozofických zošitoch* vypisuje ideu Hegla: „Ríšu myšlienky podať filozoficky, t. j. v jej vlastnej (NB) immanentnej činnosti, alebo — čo je to isté — v jej nevyhnutnom (NB) vývine...“ a vedľa k tejto myšlienke pripisuje „pozoruhodné!“ Na inom mieste v tejto práci V. I. Lenin a tiež vo vzťahu k Heglovi píše: „Dejiny myslenia z hľadiska vývoja a použitia všeobecných pojmov a kategórií logiky, voilá ce qu'il faut!“ (5, s. 93, 186)

Čo je v týchto myšlienkach pre riešenie našej problematiky najvážnejšie? Je to predovšetkým určenie použitia všeobecných pojmov a kategórií vo vývine filozofie. Táto myšlienka spojená so známou Engelsovou tézou, že dejiny filozofie sa majú stať „školou teoretického myslenia“, nás vedie k záveru, že dejiny filozofie majú odhaliť logickú cestu *vyvodzovania* filozofických pojmov a kategórií. „Kategórie treba *vyvodiť* (a nie ľubovoľne alebo mechanicky vziať) (nie rozprávaním, nie uisťovaním, ale *dokazovaním*)...“ (5, s. 98—99) Logicko-gnozeologická analýza má odkrývať „cestu“, po ktorej filozof išiel k záverom, má určiť a analyzovať nielen odpovede, ale aj otázky, ktoré si pred seba postavil a riešil.

Logicko-gnozeologická analýza má vypracovať (a nielen pasívne prijať) filozofické pojmy a kategórie, ktoré už v známej a hotovej po-

dobe filozof používa vo svojom filozofickom systéme. Pritom však netreza zabúdať ani na to, čo zdôraznil F. Engels: „U všetkých filozofov je práve systém pominuteľný, a to práve preto, že vzniká z nepominuteľnej potreby ľudského ducha: z potreby prekonať všetky protirečenia.“ (6, 5, s. 243) Systémový charakter dejinnofilozofického procesu vyžaduje predovšetkým skúmať jeho kategoriálnu štruktúru. Kategórie predstavujú vnútorné jadro filozofických učení, a preto na ne sa má orientovať podstata dejinnofilozofických skúmaní.

Skúmanie nielen výsledkov dejinnofilozofických učení, ale i samých otázok a „ciest“ (metodiky), ktoré viedli k určitým dejinnofilozofickým výsledkom, nie je samoúčelom, ale jednou z vážnych úloh vo vývine našej historicko-filozofickej vedy. Všetko toto úsilie adekvátne vystihnúť dejinnofilozofický proces má svoj „cieľ vo vytvorení »Teórie kategórií«“ (7, s. 214), o čo sa v súčasnosti usilujú sovietski filozofi.

3. Dialektika ako metóda dejín filozofie

Dejinnofilozofická interpretácia jednotlivých filozofických učení, ako aj ich osvojenie, dostáva svoje zavŕšenie vo vypracovaní dialektického obrazu (modelu) dejinnofilozofického procesu. Marx, Engels a Lenin, odkrývajúc zložitú existenciu a dynamiku dejinného vývinu filozofického vedenia, zvýraznili jeho hlbokú protirečivosť a vnútornú zložitosť. Dialektické protirečenie prislúcha dejinnofilozofickému procesu rovnako ako každému dejinnotvornému a poznávaciemu procesu. (Pozri 19, s. 313—318) Dialektické protirečenie nie je ani v dejinách filozofie anomáliou, ale zákonom vývinu dejinnofilozofického vedenia.

Klasici marxizmu-leninizmu neredukovali obsah dejinnofilozofického procesu na neprerušný progres obohacovania filozofického vedenia. Marxistické pochopenie a interpretácia dejinnofilozofického procesu nie je jednoduchou evolučnou schémou. Dialektické spracovanie dejín filozofického myslenia vyžaduje znázorniť toto myslenie v jeho postupnom približovaní sa k objektívnej pravde, k tomu, čo Lenin nazval „kvintesenciou dejín poznania“.

Fragment V. I. Lenina *K otázke dialektiky* obsahuje náčrt schémy *kruhov* v dejinách filozofie. Súbežne s touto schémou Lenin vyjadruje myšlienku o logike ako kvintesencii dejín poznania. Len vo vzťahu k týmto skutočnostiam je možné pochopiť otázku a odpoveď, ktorú Lenin formuloval vo vzťahu k dejinám filozofie takto: „Je potrebná chronológia osôb? Nie!“ (5, s. 368) Lenin v týchto myšlienkach na prvý pohľad ako by iba „opakoval“ heglóvské metodologické dejinnofilozofické postuláty. Pravdou je však to, že Lenin ich kriticky dialektickomaterialisticky prepracováva. Dejiny filozofie sú podľa V. I. Lenina jednotným dejinným procesom.

Marxisticko-leninské skúmanie dejín filozofie nevidí svoju úlohu v tom, aby sa v dejinách filozofie ignorovali idealistické filozofie. Mar-

xistický prístup k dejinnofilozofickému procesu je vedený snahou vydeliť dejinný zmysel a racionálny obsah vo všetkých významných filozofických učeniach. Preto mohol V. I. Lenin napísať, že „vyvrátiť filozofický systém neznamená zavrhnúť ho, ale ďalej rozvinúť, nie nahradiť ho iným, jednostranným protikladom, ale vteliť ho do niečoho vyššieho“. (5, s. 175)

Leninský obraz kruhov v dejinách filozofie nie je základom pre periodizáciu dejín filozofie, ale je návodom ku skúmaniu toho najcennejšieho, čo v sebe dejiny filozofie obsahujú. Myšlienka V. I. Lenina o kruhoch v dejinách filozofie spolu s myšlienkou o „chronológii osôb“ je návodom k poznaniu toho, čo môžeme nazvať *imanentnou logikou* vývinu filozofického vedenia. Čo môžeme určiť za imanentnú logiku dejinnofilozofického vedenia? Touto logikou dejín filozofie je *dialektika*. Hlavný myšlienkový obsah obrazu „kruhu kruhov“ je v tom, aby sa odkryla logika zákonitého vývinu filozofie, t. j. odkryla, osvojila si a vysvetlila dejinnofilozofický proces ako proces vytvárania vedeckej filozofie — dialektického a historického materializmu.

Hodnota a význam leninského obrazu kruhu kruhov spočíva v tom, že nám tiež dovoľuje preniknúť do podstaty a perspektív dejinnofilozofického procesu, ukazujúc na prítomnosť magistrálnej línie vývinu filozofie v jej rozvetvenosti, mnohostrannosti, obsahujúc i vedľajšie, menej významnejšie línie, ktorých existencia je len relatívna.

V súčasnosti marxistickí historici filozofie, predovšetkým sovietski (Iljenkov, Bulatov, Džochadze, Narskij, Karamyšev, Abdildin...), venujú zvýšenú pozornosť riešeniu práve problému dialektiky ako logiky dejín filozofie. Podľa týchto autorov v dialektike skúmanej z hľadiska jej úloh ako svojráznej logiky dejín filozofie sa prejavuje syntetizujúca funkcia filozofického myslenia. Prítom však dialektika ako logika filozofického vývinu umožňuje vystihnúť každý filozofický systém — učenie v jeho prísnej logickej postupnosti. Dialektika ako logika nepretržite sa meniacich filozofických učení sa zaoberá tými najhlavnejšími „uzlovými bodmi“, momentmi, protirečeniami i negáciami, ktoré v tomto materiáli existujú a na existencii ktorých má svoj podiel každá historická filozofia.

Logika dejinnofilozofického vývinu vystupuje ako vnútorná totalita, ktorá je zbavená všetkého náhodného a vonkajšieho. Dialektika predstavuje pohyb a vývin dejinnofilozofického procesu nie ako priamku, ale ako špirálu.

Dialektika ako logika dejín filozofie tiež výrazne umožňuje skúmať dejinnofilozofický materiál z princípu jednoty historického a logického. Prítom však pre dialektiku v tomto prípade je hlavným obsah a nie forma individuálneho dejinného prejavu.

Pochopenie dialektiky ako logiky dejinnofilozofického procesu znamená ďalej vystihnúť a skúmať nielen protirečenia a negácie medzi filozofickými učeními, ale aj ich spoločné črty, t. j. to, ako vnútorná objek-

tívna logika svetových dejín filozofie obsahuje v sebe konečné historické formy jednotlivých filozofických učení. (Pozri 17, s. 10—11) Dialektický prístup k dejinám filozofie nám predstavuje tieto dejiny ako zvláštne filozofické laboratórium. Toto filozofické laboratórium vo svojom komplexe nie je chaotickým celkom. Dochádza v ňom ku kryštalizácii, k určeniu základných prevratných (revolučných) „uzlových bodov“, ktoré predstavujú vykryštalizovanú objektívnu logiku dejinnofilozofického procesu.

„Sumarizácia“ dejinnofilozofického procesu nie je sprevádzaná metódou jednoduchého informačného zoskupenia a interpretovania obsahu filozofických učení v marxistickej historicko-filozofickej vede. Dialektická metóda našej vedy je aj metódou rozboru a interpretácie obsahu a významu filozofických učení v problémovo-kategoriálnom zmysle. (9, s. 116) Marxisticko-leninská metóda dejinnofilozofického skúmania je takou metódou, ktorá vystihuje a vysvetľuje pohyb i existenciu filozofického vedenia v jeho celistvosti. Preto jej podstatou (zmyslom, „živou dušou“) nemôže byť nič iné ako *dialektika*, „ktorej zákony a kategórie sú základom syntézy poznatkov, ktoré usmerňujú myslenie tak, aby hľadalo riešenie nových vedeckých problémov“. (18, s. 124) Dialektika vo vzťahu k dejinám filozofického myslenia je systematizáciou tohto myslenia ako logicko-teoretického systémovo-štruktúrneho procesu.

Dialektika nám umožňuje odkrývať zákonitosti vývinu dejinnofilozofického procesu najmä v obdobiach podstatných (revolučných) filozofických „prevratov“, vysvetľuje mechanizmus týchto zmien, a preto ju možno považovať za logiku revolučných objavov.

V procese dejinnofilozofického hľadania dialektika nielen podmieňovala vznik rôznych heuristicko-obsahových filozofických štruktúr, ktoré vo svojej podstate priamo či nesprostredkovane viedli k významným filozofickým vedeckým objavom, ale zároveň i podmieňovala a neustále podmieňuje logiku samej filozofickej poznávacej činnosti, stanovujúc v konkrétnych aspektoch obsah a výber zodpovedajúcich poznávacích činností — operácií. Dialektika v tomto vzťahu evidentne vystupuje v regulatívnej funkcii i motivácii filozofickej tvorby.

Regulatívna úloha dialektiky v akomkoľvek tvorčom procese, najmä však vo filozofickom, nemá charakter jednoznačných „príkazov“, ktoré by mali zabezpečovať algoritmus filozofických výpovedí a pritom zachovávali tvorivú činnosť bádateľa. Dialektika aj ako heuristika nie je totožná s jednostrannosťami vo vedeckých skúmaníach, je protikladná „jednoobrazom“ i v otázkach výberu metód či spôsobu riešenia problému. Dialektika vo svojom jadre podčiarkuje nevyhnutnosť dynamickej variabilnosti v procese hľadania riešení, nevyhnutnosť korekcie stanovísk v procese tohto hľadania a tým i zmenu metód atď.

Logika dejinnofilozofických hľadání a výpovedí, charakter i kontinuita filozofických prostriedkov (metód) v procese vývinu dejín filozofie bola v mnohom determinovaná dialektikou samých skúmaných problé-

mov — objektov výskumu. Len keď si uvedomíme aj toto, môžeme stanoviť väzby a interakcie medzi rôznymi filozofickými spôsobmi hľadania v dejinách filozofie a „spontánnosťou“ aktov tvorivého filozofického vedenia.

Významným a neodmysliteľným metodologickým princípom systematizácie dejinnofilozofického vedenia je dialektická jednota historického a logického. Logické sa nepridržiava len čisto abstraktnej oblasti, naopak, potrebuje dejinnú ilustráciu, potrebuje stály styk so svojim základom — dejinnou skutočnosťou. Dialektika historického je neodmysliteľným metodickým postulátom dejinnofilozofického skúmania procesu vzniku, existencie a vývinu filozofického vedenia ako formy odrazu a tvorby dejinnej skutočnosti, ako špecifického dejinnotvorného procesu.

Filozofia ako „duchovný obraz ľudstva“ (T. I. Ojzerman), jej dejinné výsledky nás neustále vyzývajú dešifrovať a osvojiť si hodnoty tohto veľkého intelektuálneho potenciálu. Pracovať v historicko-filozofickej vede neznamenať preto len zápasiť o zvládnutie dejinnofilozofického materiálu. Znamená tiež výrazne sa orientovať v problematike metódy dejín filozofie, samého chápania jej predmetu, cieľa i spôsobov spracovania. (J. Popelová) Je to aktuálne najmä v súčasnej syntetickej etape vývinu našej historicko-filozofickej vedy.

Dejiny filozofie nie sú pre nás len pasívnym obrazom, ale „skôr magickým kryštálom“ (4, s. 248), cez ktorý je vidieť nielen scény minulého, ale i kontúry budúceho. K tomu nás neustále vyzýva i zaväzuje celé filozofické dedičstvo klasikov marxizmu-leninizmu.

LITERATÚRA

1. OJZERMAN, T. I.: Problémy filozofie a filozofie dejín. Bratislava 1976.
2. JOVČUK, M. T.: Leninizm, filosofskije tradicii i sovremennost'. Moskva 1970.
3. OJZERMAN, T. I.: Sovremennyye metodologičeskije problemy istorii filosofii kak nauki i jego mesto v istorii obščestvennoj mysli. In: Metodologičeskije problemy istorii filosofii i obščestvennoj mysli. Moskva 1977.
4. MALININ, V. A.: Teorija istorii filosofii. Moskva 1976.
5. LENIN, V. I.: Spisy 38. Bratislava 1961.
6. MARX, K. — ENGELS, F.: Vybrané spisy 1—5. Bratislava 1977—1978.
7. Social'no-istoričeskije i mirovozzrenčeskije aspekty filosofskich kategorij. Kyjev 1978.
8. NARSKIJ, I. S.: Zapadno-jevropejskaja filosofija XIX. veka. Moskva 1976.
9. BOGDANOV, B. V.: Charakternyje čerty leninskogo metoda issledovanija istorii filosofii. In: Leninizm, istorija filosofii i sovremennost'. Sofia 1972.
10. GULYGA, A. V.: Estetika istorii. Moskva 1974.

11. BULATOV, M. A.: Leninskij analiz nemeckoj klassičeskoj filosofii. Kyjev 1974.
12. MARX, K. — ENGELS, F.: Sočinenija t. 40. Moskva 1975.
13. MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 29. Praha 1969.
14. KAMENSKIJ, Z.: Marx a teorie dějin filosofie. In: Filosofický časopis 1977, č. 2.
15. HALEČKA, T.: Leninská metoda kritiky buržoáznej filozofie. In: Kapitoly z kritiky buržoáznej filozofie XIX. a XX. storočia. Košice. 1977.
16. BIBLER, V. S.: Myšlenije kak tvorčestvo. Moskva 1975.
17. DŽOCHADZE, D. V.: Osnovnyje etapy razvitiya antičnoj filosofii. Moskva 1977.
18. KOPNIN, P. V.: Dialektika ako logika a teória poznania. Bratislava 1976.
19. MÜNZ, T.: Dejiny filozofie ako boj protirečení. In: Filozofia 1978, č. 3.

МАРКСИСТСКО-ЛЕНИНСКИЙ МЕТОД ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ

Владимир Лешко

Марксистская историко-философская наука исследует многообразие философских учений, их конкретно-историческое содержание и характер, который динамически изменяется и развивается в противоречивом единстве. Постигание, освоение и объяснение этого динамического многообразия и противоречивого развития истории философии — сложная проблема, которая ясно свидетельствует о том, что в структуре историко-философского познания проблематика методологии и метода весьма актуальна и требует адекватного теоретического исследования.

Согласно автору, марксистско-ленинский метод истории философии представляет собой диалектическую структуру, во-первых, историко-социального анализа, во-вторых, историко-логико-гносеологического анализа, в-третьих, диалектики как метода истории философии. Такое понимание метода позволяет нашей историко-философской науке объяснить историю философии как специфический исторический процесс развития человеческого мышления, прежде всего в его социально-экономической детерминации. Вместе с тем такое понимание метода позволяет понять историю философии и как самопознание философии, т. е. понять, что история философии — это та же самая философия, рефлектирующая самое себя через свои собственные философские средства.

DIE MARXISTISCH-LENINISTISCHE METHODE DER PHILOSOPHIE-GESCHICHTE

Vladimír Leško

Die marxistische historisch-philosophische Wissenschaft untersucht die Mannigfaltigkeit philosophischer Lehren, ihren konkret-historischen Inhalt und Charakter, der sich dynamisch ändert und in widersprüchlicher Einheit entwickelt. Verstehen, Aneignung und Erklärung dieser dynamischen Mannigfaltigkeit und widersprüchlichen Entwicklung der Philosophiegeschichte ist ein kompliziertes Problem, das die Aktualität und Forderung nach entsprechender theoretischer Untersuchung der Methodologie- und Methodenproblematik innerhalb der Struktur philosophiegeschichtlicher Erkenntnis klar zutage bringt.

Die marxistisch-leninistische Methode der Philosophiegeschichte ist, nach Meinung des Vf., eine dialektische Struktur: 1. historisch-sozialer Analyse, 2. historisch-logisch-erkenntnistheoretischer Analyse, 3. der Dialektik als Methode der Philosophiegeschichte. Diese Methodenauffassung ermöglicht unserer historisch-philosophischen Wis-

senschaft die Philosophiegeschichte als spezifischen geschichtlichen Prozess der Entwicklung des menschlichen Denkens, vor allem in seiner sozio-ökonomischen Determinierung, zu erklären. Zu gleicher Zeit macht eine derartige Methodenauffassung das Verstehen der Philosophiegeschichte als Selbsterkenntnis der Philosophie möglich, d. h. man lernt verstehen, dass die Philosophiegeschichte im Grunde dieselbe mit eigenen Mitteln über sich selbst reflektierende Philosophie ist.